

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

مجلة كلية الإلهيات في جامعة بينكول

Bingol University
Journal of Theology Faculty

ISSN: 2147-0774

Cilt: V | Sayı: 10 | Yıl: 2017/2

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BÜİFD), yılda iki kez (25 Haziran/25 Aralık) basılı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Bu dergi ulusal ve veri indeksleri ile atf dizin tarafından taranmaktadır.

BÜİFD dergisinde yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup izinsiz, kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Sahibi / Owner / المشرق العام /
(Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına)
(On Behalf of Bingol Universty Theology Faculty)
Prof. Dr. Hakan OLGUN

Editör / Editor / رئيس التحرير
Doç. Dr. Thamer HATAMLEH

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants /
التحرير مساعد رئيس

Arş. Gör. Muhammed ASLAN
Arş. Gör. Hüsnü TURGUT
Arş. Gör. Eyüp SEVİNÇ

Yazı İşleri Müdürü / Editor in chief
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date
İstanbul, Aralık 2017

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Semal Medya Tasarım Ofisi
semalmedya@gmail.com

Baskı / Printing
Sadık Daşdoğan-Berdan Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No: 215-216,
Topkapı / İstanbul - Tel: (0212) 613 12 11

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Hakan OLGUN
Prof. Dr. Orhan BAŞARAN
Prof. Dr. Ousama EKHTIAR
Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ
Doç. Dr. Nusretin BOLELLİ
Doç. Dr. Abdulsasr SÜT
Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ
Yrd. Doç. Dr. İsmail NARİN
Yrd. Doç. Dr. Murat KAYA
Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN
Yrd. Doç. Dr. Bedrettin BASUĞUY
Yrd. Doç. Dr. Nebi BUTASIM

Yazışma Adresi / Corresponding Adress
Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 12000
Merkez/BİNGÖL
Tel: +90 (426) 2160005 -Fax: +90 (426) 2160035

Elektronik posta / e-mail
bingolilahiyatdergisi@hotmail.com

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK (Bingöl Üniversitesi) Prof. Dr. Abdulaziz BEKİ (Sebahattin Zaim Üniversitesi) Prof. Dr. Abdurrahman ACAR (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ali AKYÜZ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Bilal AYBAKAN (İbn Haldun Üniversitesi) Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN (On Dokuz Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCI (Siirt Üniversitesi) Prof. Dr. Erkan YAR (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Faruk BEŞER (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Muş Alparslan Üniversitesi) Prof. Dr. Fuat AYDIN (Sakarya Üniversitesi) Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Halit ÇALIŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Hayati AYDIN (Yüzcüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Hüseyin HANSU (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. İbrahim YILMAZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet ERDEM (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. M. Halil ÇİÇEK (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KUBAT (İnönü Üniversitesi) Prof. Dr. Muhammed ÇELİK (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Musa YILDIZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Nurettin CEVİZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Osman TÜRER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer PAKIŞ (Hakkâri Üniversitesi) Prof. Dr. Reşat ÖNGÖREN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Sahip BEROJE (Yüzcüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KATAR (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şamil DAĞCI (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR (Amasya Üniversitesi) Prof. Dr. Vecdi AKYÜZ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Eyyüp TANRIVERDİ (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Necmettin GÖKKİR (İstanbul Üniversitesi) Doç. Dr. Abdurrahman ATEŞ (İnönü Üniversitesi) Doç. Dr. Metin YİĞİT (Dicle Üniversitesi)

Sayı Hakemleri / Referee Board of Thisissue

Prof. Dr. Muhammed ÇELİK (Dicle Üniversitesi), Prof. Dr. Nafez Husein HAMMAD (Islamic University of Gaza/Filistin), Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK (Sakarya Üniversitesi), Prof. Dr. Naem A. AL-SAFADI (Islamic University of Gaza/Filistin), Prof. Dr. Yusuf SANCAK (Atatürk Üniversitesi), Prof. Dr. Fayeze ABU OMIR (University of Hail/Suudi Arabistan), Doç. Dr. Harun İŞİK (Erciyes Üniversitesi), Doç. Dr. Mustafa KAYA (Atatürk Üniversitesi), Doç. Dr. Murat DEMİRKOL (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi), Doç. Dr. Yunus CENGİZ (Mardin Artuklu Üniversitesi), Doç. Dr. Qasim Mohammed Ahmed (The Iraqi Universty/Irak), Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi), Doç. Dr. Abdulsasr SÜT (Bingöl Üniversitesi), Doç. Dr. Fadıl AYĞAN (Siirt Üniversitesi), Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ (Şırnak Üniversitesi), Doç. Dr. Enes ERDİM (Fırat Üniversitesi), Doç. Dr. Mehmet KARATAŞ (Dicle Üniversitesi), Doç. Dr. Recep ASLAN (Muş Alparslan Üniversitesi), Doç. Dr. Mehmet BİLEN (Dicle Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÖZMEN (Yüzcüncü Yıl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Selahattin YILDIRIM (İnönü Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mazhar TUNÇ (Hakkari Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Abdhalim ABDULLAH (Mardin Artuklu Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Siddık ÜNALAN (Fırat Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Oktay BOZAN (Dicle Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Bünyamin AÇIKALIN (Kilis 7 Aralık Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mahsum AYTEPE (Muş Alparslan Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÖZLİ (Fırat Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Kasım ERTAŞ (Şırnak Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mustafa Selim YILMAZ (Karabük Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muhammed ÇETKİN (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Hatice TOKSÖZ (Süleyman Demirel Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emin SEYHAN (Kafkas Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mahmod AL-HASAN (Dimaşk Arapça Dil Merkezi/Suriye).

Fahreddîn er-Râzî'nin Kelâm İlmine Dair Risalesi*

Çev.: Hüsnü TURGUT**

Geliş Tarihi: 23.10.2017, Kabul Tarihi: 30.11.2017

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Salât ve selâm Hz. Muhammed, ehli ve ashabı üzerine olsun.

Büyük âlim ve imam Fahreddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer er-Razî (Allah rahmet eylesin) şöyle dedi:

Tek olan Allah Teâlâ'dan başka her varlık zâtı gereği mümkündür.

Her mümkün de zâtı gereği hâdistir.

O halde, Allah'ın dışında bütün varlıklar hâdistir.

Birinci öncülün açıklaması şöyledir: Şayet zâtı gereği iki vâcib varlığın olduğunu farz edersek, bunlar “zâtî vucûb” sıfatında ortak olmakla beraber

* Bu tercüme, Nizâr Hamâdî'nin tahkiki esas alınmakla birlikte Tunus'ta yer alan Darü'l-Kütübü'l-vataniyye'deki mevcut 4897 nolu mahtut nüshasıyla karşılaştırılarak yapılmıştır. Tahkikli nüshayı, <http://www.aslein.net/showthread.php?t=8045>, bulmak mümkündür. Ayrıca muhakkikin dipnotlarda verdiği gerek nüsha farklılıkları gerekse yaptığı açıklamaları tercümeğe yansıtmadık.

** Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Ana Bilim Dalı
(h.turgut_1980@hotmail.com)

taayyünde birbirinden farklı olacaktır. Onunla ortaklığın hâsıl olduğu şey, farklılaşmanın hâsıl olduğu şeyle aynı değildir. Dolayısıyla söz konusu iki vâcib varlıktan her biri, onunla ortaklığın hâsıl olduğu *vucûb* ile onunla farklılaşmanın hâsıl olduğu *taayyünden* mürekkebe olacaktır. [Bilindiği gibi]¹ Her mürekkebe mümkündür bu nedenle mürekkebe, her bir parçasına muhtaçtır. Mürekkebin her bir parçası ise mürekkebin kendisinden [tamamından] farklıdır. Her mürekkebe başkasına muhtaçtır. Başkasına muhtaç olan her şey de zâtî gereği mümkündür. Sonuç olarak söz konusu iki vâcipten her biri zâtî gereği mümkün olacaktır. Bu ise hulf/çelişkidir.

Vucûb ve taayyün olmak üzere iki cüz'e gelince; şayet ikisi vâcib olursa tekrar birinci taksime dönülmüş olacaktır. Dolayısıyla iki cüzden her biri diğer iki cüzden mürekkebe olması gerekir. Bundan da teselsül meydana gelir. Zikredilen iki vâcipten her biri, sonsuz parçalardan meydana gelmiş olacaktır. Bu da muhaldir. Çünkü her çokluğun içinde mutlaka birlik de vardır. Bu çokluğun her bir bireyi vâcib olsa birinci taksime tekrar dönülmüş olur. Dolayısıyla vâcib birden fazla olur. Bu ise hulfur. [Bunun gibi] söz konusu parçalardan hiç biri veya bazıları vâcib değilse, varoluşsal olarak bütün parçalara muhtaç olan mürekkebin vâcib olmaması daha evlâdır. Bu burhanla sabit oldu ki, zâtî gereği vâcibü'l-vücûd, birden fazla değildir. Öyleyse tek varlığın haricindeki bütün mevcûdlar, zâtî gereği mümkündür.

[Birinci soru] Şayet denilirse ki; neden zâtî vucûbun selbî bir sıfattan ibaret olması mümkün olmasın? Böylece iştirak/ortaklık, selbî bir sıfatta gerçekleşmiş olur. Tebâyün/farklılıkta mahiyetin tamamında gerçekleşmiş olur ki bu durumda da terkip lazım gelmez.

[İkinci soru] Vucûbün selbî bir sıfat olmadığını kabul ettik diyelim. Fakat taayyün neden selbî bir sıfat olmasın. Çünkü taayyünü subûtî bir sıfat olarak kabûl edersek, onun taayyünü de birinci taayyün üzerine zait bir sıfat olacaktır. Böylece teselsül gerekli olur ki bu ise muhaldir. [Buna karşılık] taayyün selbî olursa, o zaman mahiyetin tamamında gerçekleşmiş olur. Dolayısıyla tebâyün de selbî bir şeyden dolayı meydana gelmiş olacaktır. Bu durumda terkip söz konusu olmaz.

Birinci soruya cevap: iki nedenden ötürü vucûbun selbî bir sıfat olması mümkün değildir: Birincisi, vucûbun, lâ vucûbun/vâcib olmayanın zıttı olmasıdır. Vâcib olmayan ise hem mümteni hem de ma'dûmluğu mümteni

1 Köşeli parantezler tarafımızdan eklenmiştir (mütercim).

olmayan özel mümkününe hamledilir. Ma'dûm ve ma'dumluğu mümteni olmayana yüklem olanın da ma'dum olması gerekir. Aksi takdirde mevcûd sıfatının ma'dumla kaim olması gerekir ki bu da muhaldir. Vâcib olmayan ademî olunca vucûb subûtî olur. Zira birbirinin zıttı olan iki şeyden birisinin sübûtî olması zorunludur. İkincisi ise, Vucûb, vücûdun pekiştirme-sidir. Bir şey zıttı ile pekiştirilemez. O halde vucûbun selbî bir sıfat olması muhaldir.

İkinci soruya cevap: "İnsan" kelimesinin mefhumu, ortaklığın ihtimalini ortadan kaldırmıyor. Buna karşılık "bu insan"ın mefhumu, ortaklığın ihtimalini ortadan kaldırıyor. "İnsan" kelimesinin tam mefhumu, "bu insan"ın mefhumu içinde mevcuttur. Dolayısıyla "bu insan"ın mefhumu, "insan" kelimesinin mefhumundan zait bir kayıtle daha fazladır. İşte bu fazlalığın ademî olması mümteni'dir. Nitekim bu fazlalık, herhangi bir şeyin yokluğundan ibaret değildir. Bilakis bu öteki şey olmadığından ibaret olduğu içindir. [Sonuç olarak] söz konusu taayyün selbinin selbi olunca -ki selbin selbi sübûtur- kendisi de sübût olur. Diğer taayyün de, taayyün olma açısından bu taayyüne eşittir. Dolayısıyla diğer taayyün de subûtî olmuş olur. Diğer taayyün subûtî olunca bu taayyünün de subûtî olması gerekli olur. Çünkü tek bir mahiyetin fertlerinde farklılık söz konusu değildir. Böylece taayyünün subûtî bir sıfat olduğu ortaya çıktı.

İtiraz edenin "teselsül gerekir" itirazı [şu açıdan] geçersizdir; çünkü siyah, siyah olması itibariyle bir mahiyettir. Taayyün de taayyün olması itibariyle bir mahiyettir. Her birisinin taayyünü diğeri iledir. Bu durumda devir de gerekmez. Çünkü bu mahiyetin şu mahiyetin taayyününe illet olması ve şu mahiyetin de bu mahiyetin taayyününe illet olması devri gerektirmez. Böylece itiraz ortadan kalkmış olur.

Bu ifade ettiklerimizin tamamı "Tek olan Bari'nin dışındaki bütün mevcûdlar, zâtî olarak mümkündür" birinci öncülünün açıklamasıdır. "Zâtî olarak mümkün olan her şey, hâdistir" şeklindeki ikinci öncülün açıklaması ise şöyledir; "her mümkün bir müessire muhtaçtır, müessire muhtaç olan her şey de hâdistir".

Her mümkün için bir müessirin gerekliliğine gelince; zira mümkünün mahiyeti, mahiyeti itibariyle varlık ile yokluğa eşit derecede kabildir. Bu eşitlik meydana geldikten sonra ikisinden birinin tercihi ancak munfasıl/ ayrı bir şeyle olmalıdır. Böylece her mümkünün bir müessire muhtaç olduğu ortaya çıktı.

Bizim “müessire ihtiyaç duyan her şey hâdistir” dememizin nedeni, mümkünün müessire ihtiyaç duymasının ya vücûd ya da adem esnasında olmasıdır. Vücûdu esnasında olması durumunda söz konusu ihtiyaç, ya hudûs ya da bekâ esnasında olur. Bekâ halinde ihtiyaç duyması mümkün değildir. Aksi takdirde söz konusu müessirin tesiri daha önce bulunması gerekir ki bu da var olanı yeniden var etmek anlamına gelir. Bu ise muhaldir.

Şayet dense ki; “neden müessirin tesiri mümkünün devam ettirmesinde olmasın? Ki mümkünün devam etmesi de zat üzere zait bir durumdur.

Şöyle cevap veririz; müessirin tesiri onun bâkî kılmasında olduğundan ötürü –ki onun bâkî kılınması da hâdis bir hükümdür- söz konusu müessirin tesiri, bâkî olmasında değil hâdis hükmünü edinmesinde olur. Oysa biz müessirin bâkî olanda tesir ettiğini farz etmiştik. Bu da çelişkidir.

Sonuç olarak; bekâ halinde eserin müessire ihtiyacının mümkün olmadığı ortaya çıktı. Dolayısıyla söz konusu ihtiyaç, ya eserin hudûsu ya da ademi durumundadır. Her iki durumda da müessire ihtiyaç duyanın hâdis olması gerekir. Böylelikle tek olan Allah’tan başka her şeyin mümkün olduğu kesinleşti. Bunun gibi her mümkünün muhtaç olduğu ve her muhtaç olanın da muhdes olduğu sabit oldu. Bu kesin kanıtla sabit oldu ki tek olan Allah’tan başka her şey hâdistir.

Yukarıda ifade edilen burhanın, cisim ve arazların muhdes olduklarını gerektirdiğini bilmelisin. Ayrıca bu burhan, mütehayyiz olmayan ve bir mütehayyizle kaim olmayan varlıkların olduğu kabul edildiğinde bile onların da muhdes olduklarını ifade etmektedir. Vâcibü’l vücûdun bir olduğu, ortağı, zıddı ve benzeri olmadığı gibi zâtında kesret, sınırlama ve aklîliğin olmadığını da ifade etmektedir. Kelâm kitaplarına göz atan herkesin, kelâmcıların bu önermeleri dillendirmede zorlandıklarını, onları temellendirirken bırakın yakinî delili, iknaî bir delili bile zikredemediklerini görecektir. Burhanları ikame etmemde bana yol gösteren ve doğruyu bulmamda yardımcı olan Allah’a hamd olsun.

Şayet denilse ki; tek olan Allah’tan başka her şey muhdestir. Bu tek olan, kendinden başka her şeyden öncedir. Bu öncelik ise ancak zaman açınsındadır. O halde zaman da kadîmdir. Bu söylem, “tek olan Allah’ın dışında kadîm yoktur” söylemiyle çelişiyor mu?

Şöyle cevap veririz; dünün bugüne önceliği, ona illet olması veya tabiatı

açısından değildir. Aksi takdirde her ikisinin beraber bulunması gerekirdi. Söz konusu önceliğin şeref/konum ve mekânla olmadığı açıktır. Bunun gibi zamanla da olması mümkün değildir. Eğer bu öncelik zaman açısından olsaydı aksi takdirde zaman denen şey de zamansal olurdu [yani bir zamanın diğer bir zamana ihtiyaç duyardı]. Böylece sonsuz zamanların bir anda teselsülü lazım gelirdi. Bu ise muhaldir. Sonuç olarak, bir kısım zamanın diğer bazı kısımlara tekaddüm etmesi zaman açısından olmadığı ortaya çıktı. Öyleyse neden vâcibin mümkününe tekaddümü bu türden olmasın? Böylece bütün itirazlar ortadan kalkmış olur. Yukarıda ele aldıklarımızdan ortaya çıktı ki, akıl, nefis, heyûlâ, tabiat gibi nesnelere varlığı ispat edildiği takdirde bunların muhdes, yaratılmış ve yokluğun onları öncelemiş olması gereklidir. Böylece Ahad ve Samed olan Allah'tan başka kadîmin olmadığı da ortaya çıktı.

[Havadislerin Başlangıcı Vardır]

Havadislerin başlangıcı olduğuna ilişkin çeşitli deliller vardır.

1) Hareketin mahiyeti başka bir şeyle öncelenmeyi gerektiriyor. Çünkü onun hakikati, bir durumdan başka bir duruma intikalden ibarettir. Dolayısıyla "hareketin mahiyeti" söz konusu ilke [hareketin mahiyeti başka bir şeyle öncelenmeyi gerektiriyor] ile öncelenmiş olmasını gerektirdiği halde "ilk olmanın mahiyeti ise öncelenmeyle çelişmektedir". Bu ikisinin bir araya gelmesi muhaldir.

2) Şayet hâdisler toplamından her bir hâdisin, sonsuza dek başka bir hâdisle öncelendiğini farz edersek, her birisi sonsuz bir yoklukla öncelenmiş olacaktır. Kuşkusuz söz konusu yokluklar da sonlu değildir bilakis onlar bir bütündür. Dolayısıyla mezkûr yoklukların toplamı ezelde bir araya gelmiştir. İmdi mevcûdlardan bir şey ezeli ise önceleyen ile öncelenenin bir arada bulunması gerekir. Bu da muhaldir. Buna karşılık mevcûdlardan bir şey ezeli değilse o zaman mevcûdların toplamı için bir başlangıcın olması gerekir. Temellendirilmek istenen de budur.

3) Varlıklardan bir şey ezeli değilse varlıkların toplamı için bir başlangıcın olması gerekir. Buna karşılık ezelde bir şey bulunup ve başka bir şeyle öncelenmişse, ezeli olanın başka bir şeyle önlenmiş olması gerekir. Bu ise muhaldir. Başka bir şeyle öncelenmemişse söz konusu şey, hâdislerin ilki olacaktır. Oysa biz, hâdisleri önceliksiz farz etmiştik. Bu da çelişkidir.

[Allah'tan Başka Her Şey Muhdestir]

Tek olan Allah'tan başka her şeyin muhdes; O'nun vâcib ve kadîm olduğu kesinleştikten sonra deriz ki; O vâcibin, muhdeslerdeki etkisi ya ihtiyarîdir ya da ihtiyarî değildir. Onun etkisi, ihtiyari değil îcâbî/iztirari bir etki olursa ya söz konusu vâhidin kıdeminden eserlerin kıdemi ya da eserlerin hudûsundan söz konusu kadimin hûdusu gerekecektir. Bu da imkânsızdır. Bu ihtimal geçersiz olunca, vâhid'in mümkünlerdeki etkisinin ihtiyarî olduğu, âlemin yaratıcısı failî muhtâr olduğu ve mücibün bi'z-zât olmadığı ortaya çıktı.

Bunlar sabit olunca vâhidin söz konusu mahiyetlerin hakikatlerini de bilen olduğu sabit oldu. Çünkü mahiyetlerden birini var etmeye yönelmek ancak onun farkına varmak ve onu tasavvur ettikten sonra mümkün olur. Çünkü bir mahiyeti tasavvur etmeyenin onu var etmeye yönelmesi imkânsızdır. Böylece mahiyetlerin tasavvurunun, Vâcibü'l-vucûtta var olduğu sabit olur. Bu tasavvurlar Allah'ın zâtında hâsıl olunca, bedihî tasdiklerin de mevcûd olması gerekli olur. Zira bedihî tasdikler, salt iki taraftan birinin tasavvur edilmesi, zihnin birinin diğerine kesin bir şekilde isnat edilmesine hüküm vermesi için yeterlidir. İki tarafın tasavvuru olduğu sürece tasdik de olmak zorundadır. Ayrıca bedihî tasdikler, ilk mükteseb bilgiye zatî olarak gereklidir. Dolayısıyla ilk mükteseble birlikte meydana gelen bedihî bilgiler, ikinci müktesebi zorunlu kılar. Bu durum enine ve dikine ilk müktesebten inen son mümkünü kadar devam eder. Dolayısıyla yüce Allah'ın, yaratılması mümkün olan her şeyi bilen bir zât olduğu böylece kesinleşti.

Şayet denilirse; "Allah kadîm olduğu halde, eşyaya dair bilgisi zâtı üzerine zaittir. Böylece ezelde iki kadîm meydana gelmiş olur.

Şöyle deriz: insanların, Allah'ın zâtı gereği âlim olduğu görüşü, meşhurdur. Bu konuda düşünölsün.

Allah'ın kâdir, âlim olduğu sabit olunca, hay/diri olduğu da sabit oldu. Çünkü hay sıfatının anlamı, bilmesi ve güç yetirmesinin mümteni olmaması demektir. Âlim ve kâdir olduğu sabit olanın, bu iki sıfatın da hakkında mümteni olmadığı ortaya çıktı. Böylece onun diri olduğu kesinleşti.

[Allah'ın Zâtı Başka Zâtlara Muhaliftir]

Allah'ın zâtı, zâtı gereği tüm zâtlara muhaliftir. Çünkü Allah'ın zâtı diğer zâtlara eşit olsaydı, ya hiçbir sıfatta zıt olmazdı. Bu durumda imkâna gerekli olan mahiyette de eşit olurdu. Ya da bir hususta zıt olurdu. Bu da iki nedenden ötürü muhaldir.

1) Şayet eşitlik, zâtta, zıtlık ise zâtın vasfında meydana gelseydi, -ortak olunan unsur farklı olan unsurla aynı olmadığı malumdur- Allah'ın zâtı, mürekkebe ve mümkün olur. Bu ise çelişkidir.

2) Zât-ı ilâhî, zâtlık açısından sair zâtlara eşit olduktan sonra, onu diğer zâtlardan farklı kılan vasıflara sahip olması bir nedene dayanmazsa bu durumda müreccih olmaksızın mümkün tercih edilmiş olacaktır. Bu ise muhaldir. Şayet bir nedene dayansa ya devir ya da teselsül lazım gelir. Her ikisi de muhaldir.

[Allah Mütahayyiz Değildir]

Allah mütahayyiz değildir. Aksi takdirde kısımlara ayrılan şey dolayısıyla mürekkebe olurdu. Mütahayyiz olmadığından ötürü kendisine işaret de edilemez. Bundan dolayıdır ki kesinlikle her hangi bir cihette de değildir. Aksi takdirde bir mekâna ihtiyaç duyar ve zatı gereği mümkün olurdu. Her hangi bir yer edinene de mahal değildir. Aynı zamanda bir durumdan ötekine bir sıfattan diğerine de intikal etmez.

[İlahî Azameti Akılla Ölçmek Cehalettir]

İlahî azameti beşer akli ile ölçmek cehalettir. Zira hayal ile sınırları çizilen ve anlamayla kuşatılan her şey sonludur. Zâtı gereği Vâcibul vücûd olan bundan münezzehtir.

Akl ve idrak ona işaret etmede hayrete düşmüşlerdir. Zira O'ndan her bahsedildiğinde mutlaka özne ve yüklem bulunması gerekir. Kuşkusuz bu ikisi, birbirinden farklıdır. Çünkü bir şeyin kendine isnad edilmesi aklen muhaldir. Ayrıca özne ile yüklem toplamı da söz konusudur. Onların toplamı bir değil üçtür.

Şayet "O birdir", "orada O vardır", "ondan başka birisi yoktur" ve "bunların toplamı" vardır [şeklinde bir söylem öne sürülse ki bunlar] bir değil üçtür?

Buna şöyle cevap veririm: "O", odur, ondan başkası yoktur. Bu selb/olumsuzluk bir nevi teksir/çokluktur [yani ondan başkası yoktur dediğin zaman bu söylem bir şekilde çokluğa işaret eder]. O, odur diğer şeylerden tecrit/soyutlama ise bir nevi ilhaktır. Bizim elimizde kalan tek şey "Hüve"/"O" demek. Bu aşamadan sonra akıl, Allah'ın azametinde sönüp tükenecektir. Son derece açık olduğundan mahlûkattan gizlenen Allah'ı, tüm noksanlıklardan tenzih ederim.

Buraya kadar ifade ettiklerimiz dar yolların hakkında irticalen söylenen bazı parıltılardır. Tevekkül; doğmayan, doğurmayan ve ona hiçbir şeyin denk olmadığı Vâhid, Ahâd, Ferd, Samed Allah'a mahsustur. Hamd, tek olan Allah'a olsun. Salât ve selam resulü ve kulu Muhammed'e (s.a.s), ehli ve ashabı üzerine olsun.